

MATERIALUL FAUNISTIC DIN NIVELURILE NEOLITICE TIMPURII DIN ADĂPOSTUL SUB STÂNCĂ DE LA CUINA TURCULUI. ALEXANDRA BOLOMEY *IN MEMORIAM*

Adina BORONEANȚ^a, Adrian BĂLĂȘESCU^b

^a Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: boro30@gmail.com

^b Muzeul Național de Istorie a României, București; e-mail: abalasescu2005@yahoo.fr

Keywords: Iron Gates, Cuina Turcului, Early Neolithic, faunal remains

Abstract: The present paper originated in Alexandra Bolomey's partial (and often incomplete) notes and unfinished manuscripts on the Early Neolithic faunal remains from the Cuina Turcului rock shelter. Most of the information they contained was never published, with the exception of some general data included in two papers that appeared in 1973. Little as it was, such information was often quoted by other scholars when dealing with Early Neolithic archaeozoology, making the publication of the existing information even more urgent and important.

Cuvinte-cheie: Porțile de Fier, Cuina Turcului, neolitic timpuriu, resturi faunistice

Rezumat: Prezentul articol pornește de la fișele, notițele și manuscrisele parțiale ale Alexandrei Bolomey referitoare la analiza faunistică a materialului neolitic timpuriu din adăpostul sub stâncă de la Cuina Turcului și rămasă nevalorificată. Câteva date generale au fost prezentate în două articole publicate în 1973, și des citate în studiile ulterioare ale altor cercetători privind arheozoologia neoliticului timpuriu. Publicarea acestui studiu este cu atât mai importantă, cu cât o mare parte a materialului arheozoologic este pierdut.

„Cuina Turcului” (44°35'30"N, 22°15'33"E) este denumirea dată uneia dintre numeroasele manifestări carstice (peșteri, adăposturi sub stâncă) ale zonei Porților de Fier, localizată la cca 150 m în aval de intrarea Dunării în defileul Cazanele Mari, la (fostul) km 20 pe vechiul drum de la Orșova la Moldova Veche (Fig. 1; 2/1). Adâncit în coasta Ciucarului Mare, la 60 m altitudine absolută și la numai 12 m față de Dunăre, acest adăpost sub stâncă¹ cuprindea Adăpostul Mare (lungime de 40 m, 25 m înălțime și 10 m profunzime) și Adăpostul Mic, aflat la cca 20–30 metri mai în amonte, în locul numit Moara Dracului.

„Pantele abrupte, dar nu inaccesibile ale Ciucarului Mare urcă până la cca 600 m altitudine absolută. Peretele dinspre sud (Dunăre) era și cel mai abrupt și ca atare, grosimea depozitelor de sol era mică și discontinuă, alternând cu porțiuni de stâncă golașe. În asemenea situație, vegetația, deși foarte abundentă, cuprindea deopotrivă ierburi, arbuști și arbori” (A. Bolomey, mss). Anterior creșterii nivelului Dunării, accesul cel mai lesnicios spre înălțimi era pe panta vestică, înainte de intrarea

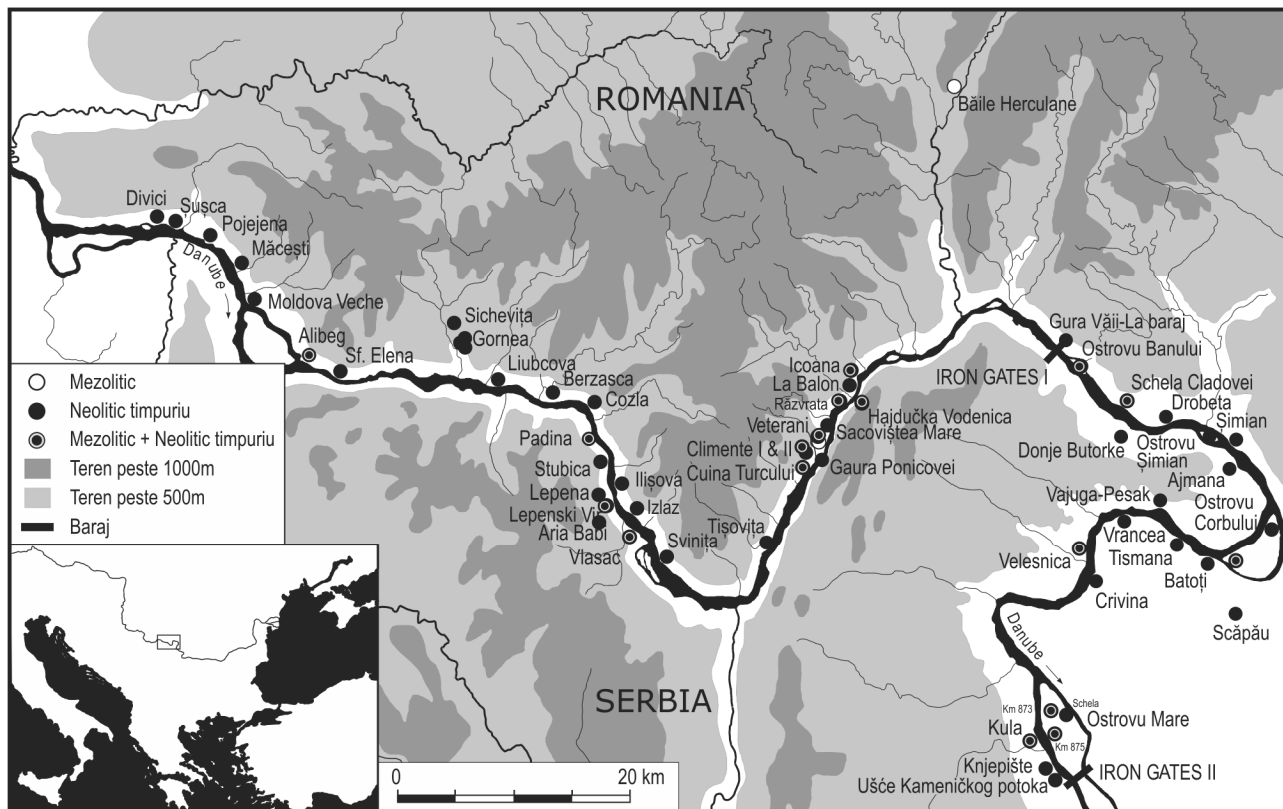
fluviului în Cazane, din așa-numitul bazinet al Plavișeviței², de unde, printr-o pădure plantată, se ajungea pe „vârful” Ciucarului. Acesta este, de fapt, un vast platou acoperit astăzi cu iarbă. În timp ce caprele se aventurau pe panta sudică în căutarea hranei, în anii 60 ai secolului trecut platoul era folosit ca loc de pășunat pentru cornutele mari și mici ale (fostelor) sate situate la cele două extremități ale masivului – Plavișevița spre vest (acum acoperită de ape) și Dubova spre est (relocată mai sus pe coasta muntelui). Fiind unul dintre cele mai înalte puncte din Cazane, platoul oferă o largă perspectivă peste crestele de pe malul drept al Dunării, atât în susul, cât și în josul fluviului.

Revenind în defileu, la câțiva metri mai jos de adăpostul Cuina Turcului, dar între acesta și Dunăre, se afla fosta șosea Orșova-Moldova Veche. Construirea acesteia în secolul al XIX-lea, în flancul sudic al Ciucarului Mare, a însemnat cu siguranță dinamitarea stâncilor masivului, iar consolidarea cu un parapet a malului Dunării sugerează și o oarecare corectare și constrângere a cursului acestuia, afectând și zona din fața adăpostului.

¹ „...adăpostul avea o formă neregulată, cu două intrânduri mai profunde în peretele muntelui, o suprafață de aproximativ 800 mp și o mică streășină de stâncă în chip de acoperiș.[...] Nu este cu totul exclus ca ceea ce era un simplu adăpost în timpurile moderne să fi fost cu 10–12 000 ani în urmă o adevărată peșteră, făcând serie cu cele aflate la aproximativ aceeași altitudine și cu numai câteva sute de metri mai în aval (Peșterile Punicova, Climente II, Peștera lui Moavăț), dar, datorită unei deschideri mai largi, să fi pierdut plafonul. Nu putem și

nici dacă suprafața ei nu va fi fost întrucâtva mai mare și restrânsă de construcția șoselei amintite. În orice caz aceasta a tăiat cu siguranță taluzul care unea adăpostul cu Dunărea, taluz în care se vor fi aflat multe și prețioase materiale arheologice definitiv pierdute.” (A. Bolomey, mss).

² În prezent, accesul pe platou este posibil doar dinspre șoseaua E34, care la Dubova părăsește malul Dunării, ocolind masivul Ciucarul Mare.

Figura 1. Harta siturilor mezolitice și neolitice timpurii de la Porțile de Fier cu localizarea adăpostului de la Cuina Turcului / Map of the Mesolithic and Early Neolithic sites in the Iron Gates, with the location of the rock shelter.

Situl a fost cercetat arheologic între 1964–1969, în cadrul Grupului de Cercetări Interdisciplinare Porțile de Fier, inițiat de către Academia R.S.R. ca urmare a construcției hidrocentralei și barajului de la Porțile de Fier I (în 1964 de către o echipă condusă de C. S. Nicolăescu-Plopșor, formată din V. Boroneanț, M. Davidescu, Ș. Roman și între 1965–1969 de către A. Păunescu). În 1972, Cuina Turcului a fost definitiv acoperită de apele lacului artificial Porțile de Fier I, partea superioară a adăpostului fiind astăzi vizibilă doar în momentele de debit foarte scăzut (Fig. 2/2–3).

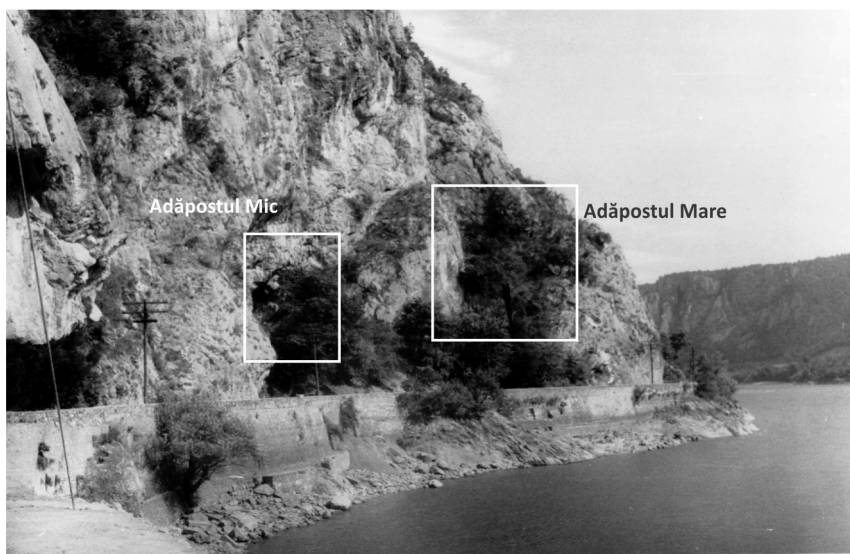
Stratigrafia identificată (Fig. 3) includea trei niveluri tardigravettiene (I, IIa și IIb), suprapuse de trei niveluri neolitice timpurii Starčevo-Criș, la rândul lor suprapuse de niveluri mai recente (Coțofeni, Hallstatt, medieval) (Păunescu 1978). Descoperirile tardigravettiene, prezentate pe larg imediat după finalul cercetării (Păunescu 1970), au fost reluate mai apoi și reinterpretate din punct de vedere al atribuirii culturale (Păunescu 1978; 2000). Descoperirile aparținând neoliticului timpuriu au fost abordate inițial mai ales din perspectiva analizei materialului ceramic (V. Boroneanț 1970; Lazarovici 1969; 1979; 1983; Păunescu 1978) și re-discutate recent într-un cadru mai larg (Boroneanț 2012). Cronologia cea mai recent propusă și în general acceptată pentru cele trei orizonturi neolitice timpurii identifică cel mai timpuriu nivel (denumit de A. Păunescu, Criș I) ca fiind Starčevo-Criș II A/B, cel Criș II drept III A-B, iar cel Criș III drept IV A (Lazarovici 1983).

Vechile date de radiocarbon (trei date convenționale,

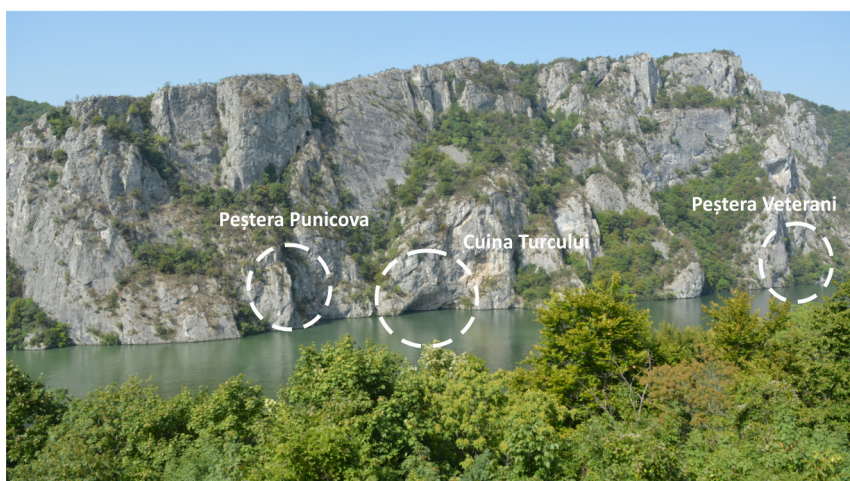
realizate pe cărbune de pin) au datat primul orizont tardigravettian între 12600 ± 120 și 11960 ± 60 BP, în timp ce orizontul IIa (dată obținută pe o probă din amestec de cărbune și fragmente de os ars) indică 10125 ± 200 BP (Păunescu 1970; 1978; 2000).

Atât în locuirea epipaleolitică, cât și în cea neolitică timpurie au fost identificate resturi osteologice umane (Nicolăescu-Plopșor 1970), pe care autorul principal al săpăturii nu le-a considerat, însă, manifestări funerare formale. Noile date de ^{14}C pentru doi indivizi adulți, aparținând stratului tardigravettian II (OxA-19203 și OxA-19202 - Tabel 1), au valori aproape identice ale valorilor izotopilor C și N, corespunzătoare epipaleoliticului. Vârstele radiocarbon corectate pentru efectul de rezervor de apă dulce indică, însă, pentru această locuire mai degrabă începutul Holocenului decât finalul Pleistocenului, la fel sugerând și avifauna identificată și spectrul polinic (Păunescu 1970; Pop *et alii* 1970).

Cele două date de ^{14}C obținute pe probe de la doi indivizi (nou-născut și copil) din nivelurile neolitice timpurii considerate ca fiind Criș I, respectiv Criș III (Tabel 1), indică, pentru ambii indivizi, perioada 6200–5800 cal BC, perioada în care are loc la Porțile de Fier tranziția de la economia bazată pe pescuit a mezoliticului, la cea a pescuitului și practicilor agricole, specifică neoliticului timpuriu. În estimarea valorilor cal BC a acestor ultime probe s-au luat în calcul posibilele efecte induse de dieta celor doi indivizi (inclusiv alăptatul – Bonsall *et alii* 2014).

1

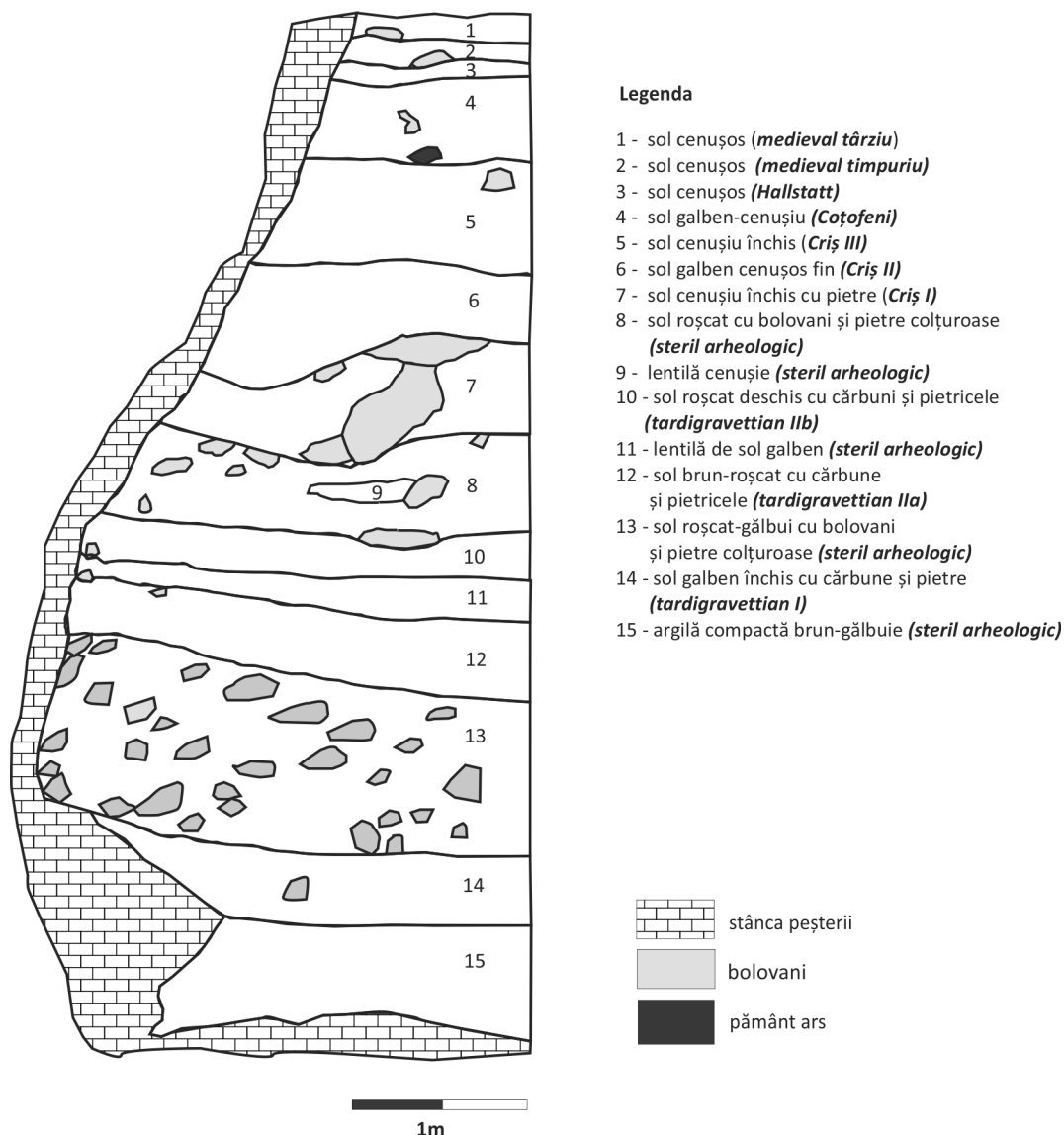

2

3

Figura 2. 1. Adăpostul de la Cuina Turcului înainte de a fi inundat de apele Dunării (foto arhiva IAB); 2. Localizarea adăpostului în Cazanele Mari (foto A. Boroneanț); 3. Partea superioară a adăpostului, vizibilă doar în momentele de debit foarte scăzut al Dunării (foto A. Boroneanț) / 1. Cuina Turcului rock shelter prior to its covering by the Danube waters (IAB photo archive); 2. Location of the rock shelter within the Larger Cauldrons (photo A. Boroneanț); 3. The upper part of the rock shelter, visible only during the very low Danube levels (photo A. Boroneanț).

Figura 3. *Cuina Turcului – profilul de nord-est al Casetei I (după A. Boroneanț 2012) / Cuina Turcului – north-eastern section of Trench I (after A. Boroneanț 2012).*

Lab ID	Proba	Context	Data ^{14}C (BP)	$\delta^{13}\text{C}$ (‰)	$\delta^{15}\text{N}$ (‰)	C/N	Data BP corectată	Vârsta calibrată (95%)
OxA-19203	Individ 1, adult, femeie, humerus stâng	Caseta M, tardigravettian II	10435±45	-19,4	15,2	3,3	10003±71	9845–9295 cal BC
OxA-19202	Individ 2, adult, bărbat?, 25–30 ani, ulna stângă	Caseta B, tardigravettian II	10350±45	-19,3	15,2	3,3	9918±71	9745–9255 cal BC
OxA-19205	nou născut, fgt. median coastă	Caseta M, Criș I	7650±36	-19,1	17,1	3,3	7099±79	6205–5780 cal BC
OxA-19204	Copil, <12 ani, tibia stângă	Caseta D, Criș III, 2,05m	7324±39	-19,4	13,9	3,1	6973±60	5985–5735 cal BC

Table 1. *Lista datelor recente AMS ^{14}C obținute pe resturi osteologice umane de la Cuina Turcului (după Bonsall et alii 2014) / List of recent AMS ^{14}C dates on human remains from Cuina Turcului (after Bonsall et alii 2014).*

Materialul osteologic faunistic aparținând locuirii tardigravettiene a fost cercetat și publicat de A. Bolomey (1970; 1973), cel al locuirii neolitice timpurii rămânând în faza de manuscris, cu excepția unor informații de ordin

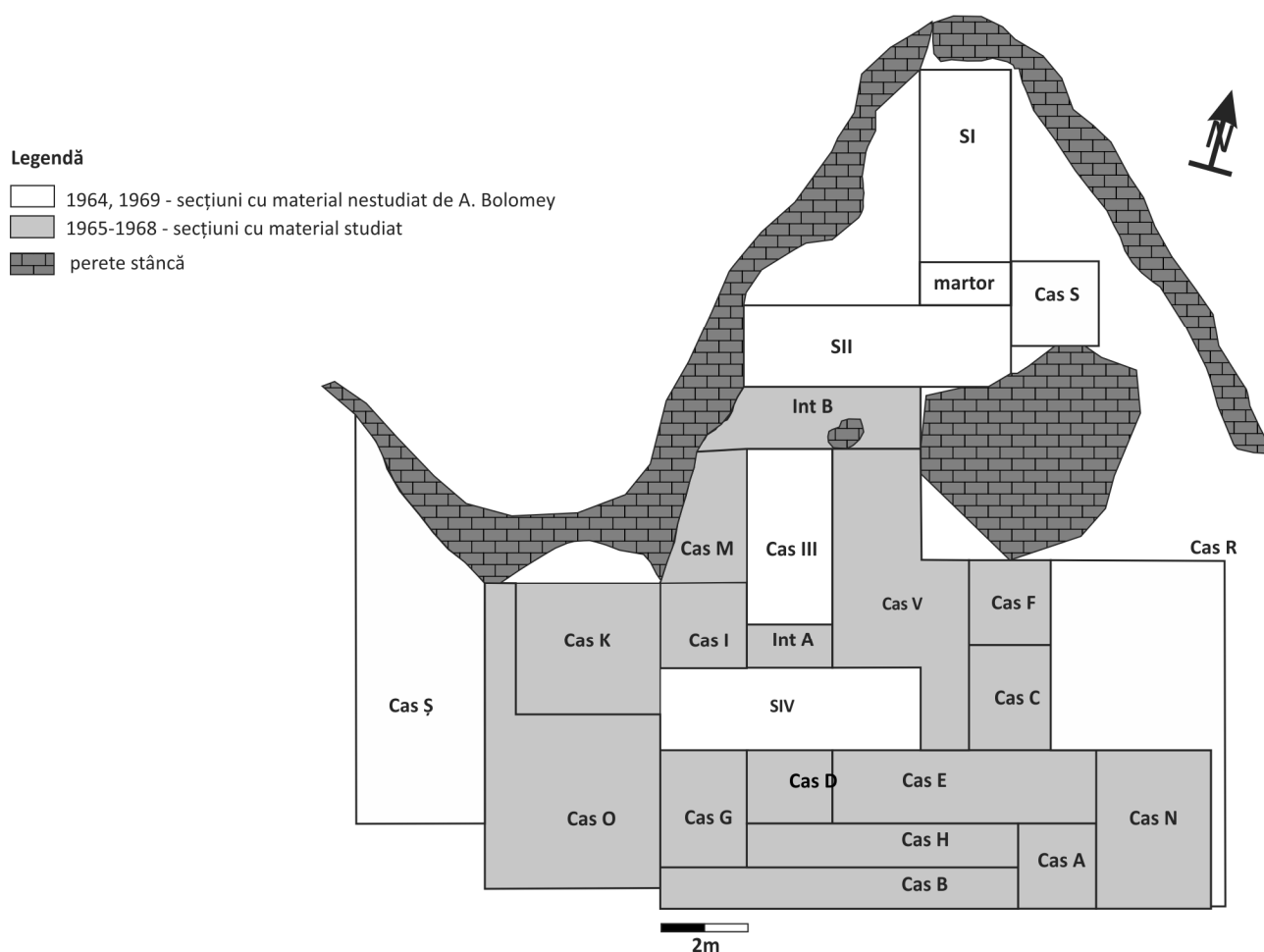
general (Bolomey 1973b; Păunescu 1978) referitoare la numărul și lista speciilor identificate în cele trei niveluri Starčevo-Criș.

MANUSCRISUL ALEXANDREI BOLOMEY

Prezentul articol are la bază fișe, notițe și manuscrise parțiale, uneori incomplete și de cele mai multe ori nedatate, ale Alexandrei Bolomey, referitoare la analiza faunistică a materialului neolitic de la Cuina Turcului, puse cu multă bunăvoință la dispoziția noastră de doamna Silvia Marinescu-Bîlcu, căreia îi mulțumim pe această cale. Alexandra Bolomey a intenționat, de-a lungul timpului, să publice o serie de articole referitoare la Porțile de Fier (și care au fost parțial valorificate în Bolomey 1973a și 1973b). Două dintre articolele la care începuse să lucreze au fost *Probleme ale economiei animale în neoliticul*

timpuriu de la Porțile de Fier și Câteva probleme ale epipaleoliticului și neoliticului timpuriu de la Porțile de Fier rezultate din analize osteo-arheologice. Acestea propuneau să discute două aspecte importante: modificări ale faunei spontane și ale exploatații ei în cele două perioade amintite și adaptarea economiei comunităților umane la aceste modificări, fiind luate în discuție și siturile de pe malul drept al Dunării.

Materialul faunistic neolitic timpuriu analizat, dar rămas nepublicat, reprezintă o parte semnificativă a ansamblului osteologic al adăpostului, provenind doar din cercetările efectuate de A. Păunescu în anii 1965–1968 și reprezentând cca 60% din suprafața totală cercetată (Fig. 4).

Figura 4. Planul general al adăpostului și al secțiunilor, cu indicarea casetelor din care a fost studiat materialul faunistic de către A. Bolomey (adaptat după A. Boroneanț 2012) / General plan of the rock shelter and the archaeological excavations, indicating the trenches with faunal remains studied by A. Bolomey (adapted after A. Boroneanț 2012).

O notă a Alexandrei Bolomey din 1984 menționează principalele etape de lucru ale materialului, subliniind caracterul ușor nesistematic al acestora: 1965 – numerotarea și fișarea tuturor pieselor, chiar și a celor nedeterminate (evident, din campania 1965), 1966 – numerotarea și fișarea pieselor importante, observații comparative pe ansamblul materialului existent pentru

Canidae și Ovis/Capra, 1967 – fișarea tuturor pieselor și numerotarea numai a celor măsurabile, valoroase sau determinabile, iar în 1968 probabil fișarea materialului din anul respectiv. Fișele și tabelele au fost revăzute în 1984 și corectate (după cum indică observațiile făcute pe marginea lor).

Trebuie menționate și discutate câteva aspecte

observate de autorii prezentului articol, legate de metodologia de studiu, de stratigrafia sitului și de gradul de fragmentare a materialului neolitic:

- fișarea materialului a fost făcută pe secțiuni, casețe și specii, dar nu toate aceste fișe s-au păstrat, făcând imposibilă o verificare a informației din tabelele generale (pe specii) cu cea detaliată de pe fișe;

- pentru o ușoară corespondență între diversele tipuri de materiale arheologice, în acest articol s-au păstrat termenii de Criș I, Criș II și Criș III folosiți de A. Păunescu (1978). Atribuirea culturală (pe niveluri) a fost făcută pe baza discuțiilor dintre A. Bolomey și A. Păunescu, probabil prima dată în momentul cercetării, și mai apoi, într-o etapă ulterioară (1984?), când acesta din urmă efectuase modificări (probabil în urma studiului materialului arheologic rezultat) asupra contextului cultural al unora dintre piese (modificându-le, de exemplu, atribuirea culturală de la nivelul Criș I la Criș II...), așa cum se observă și în modificările operate în carnetul de șantier;

- stratigrafia secvenței neolitice a adăpostului este departe de a fi una perfectă, așa cum apare ea în publicațiile autorului cercetării (Păunescu 1978), ca având trei niveluri culturale neolitice separate și perfect vizibile, despărțite de orizontul tardigravettian (și de cel de epoca bronzului) prin niveluri de steril. La o reluare a materialului arheologic, au fost observate unele discrepanțe între materialul arheologic (în general) și încadrarea sa culturală (A. Boroneanț 2012), fapt observat și de A. Bolomey, care menționează, într-o notă din 1984, oase de *Capra ibex* și *Rupicapra rupicapra* (faună legată de clima rece a Tardiglaciului) în materialul osteologic atribuit nivelului Criș I și pe care le nu le-a trecut în tabele, temându-se de un posibil amestec al materialului.

- La revizuirea materialului din 1984, probabil fișând material inedit din campaniile menționate, A. Bolomey observa că, în nivelurile Criș III și probabil și în Criș I, existau resturi de *Alces alces* care nu au fost trecute în tabele. Analog, în nivelul Criș III exista probabil un os de *Lynx*. Tabelele nu consemnau inițial nici existența genului *Mustelidae*.

- Atât eșantionul tardigravettian cât și cel neolitic timpuriu au o trăsătură comună: extrema fragmentare a resturilor osteologice, animalele de talie mare și medie (bovine domestice și sălbatică, cervide, mistreț etc.) fiind atestate preponderent prin dentiție. Această trăsătură este considerată de A. Bolomey ca extrem de importantă pentru interpretarea rezultatelor studiului arheozoologic: „O peșteră, un adăpost sub stâncă reprezintă un spațiu limitat ales pentru viețuire, desfășurarea unor activități, circulație etc. de către

grupul uman care s-a retras la un moment dat în ele. De cele mai multe ori, după plecarea oamenilor, același spațiu limitat este folosit și ca refugiu nocturn sau împotriva intemperiilor de către rumegetoare (cerbi, căprioare etc), fie ca bârlog de către unele carnivore (urs, râs, lup, vulpe etc). Substratul acestor „locuințe” este totdeauna mai dur decât acela din majoritatea așezărilor din câmpie, de pe terase, dealuri etc, chiar atunci când peste planșeul stâncos s-a acumulat un strat de depunere eoliană, de infiltrație sau antropică, deoarece, așa cum am relevat, cel puțin temporar se produc dezagregări și căderi de bolovani și bucăți de stâncă din plafonul și din pereții formațiunii carstice respective. Asocierea dintre duritatea nivelului de călcare și circulația inerent mai intensă într-un spațiu circumscris, provoacă o fărâmițare mult mai mare a osemintelor - deșeuri decât într-o așezare „sub cerul liber”. Pe de altă parte, datorită aceluiași factori, gunoaiele de dimensiuni mai mari neputând fi acumulate în gropi, dar nici păstrate în spațiul de locuit, sunt aruncate în afara acestuia, formând cu timpul așa-numitul „taluz”. În situația de la Cuina Turcului, acesta a fost distrus de fosta șosea sau, mai mult încă, aceasta a tăiat o parte din adăpostul de dimensiuni mai mari de pe a cărui platformă gunoaiele erau aruncate direct în Dunăre. Prin urmare, în comparație cu un eșantion similar dintr-o așezare în aer liber, resturile scheletice de animale dintr-un adăpost (sau o peșteră) reflectă oarecum denaturat intervențiile oamenilor (indiferent din ce perioadă) asupra lor, îngreunând și reconstituirea modului de folosire a animalelor vii. Eșantionul neolitic timpuriu de la Cuina Turcului nu face excepție de la aceste principii generale; deși suficient de bogat pentru a nu trezi circumspecție, el se cere analizat cu precauție” (A. Bolomey, mss). În cazul locuirii de la Cuina Turcului această observație este probabil doar parțial valabilă, în interiorul adăpostului fiind consemnată existența a cel puțin două gropi atribuite neoliticului timpuriu (V. Boroneanț 1970), ca și a unei posibile zone de depozitare a deșeurilor, localizată în partea nordică a adăpostului, în zona probabil afectată de șoseaua de sec. XIX (A. Boroneanț 2012).

- Este regretabil că eșantionul studiat nu include și cercetarea din anul 1964, realizată într-o zonă de maximă aglomerare a materialului arheologic, când au fost documentate două complexe presupuse a fi locuințe.

În ciuda celor menționate mai sus, publicarea rezultatelor analizei Alexandrei Bolomey se impune mai mult ca oricând, principalele argumente fiind prezentate mai jos:

1. Deși suprafața cercetată ilustrată în materialul osteologic reprezintă doar cca 60% din cea total săpată

(Fig. 2), o parte dintre secțiunile nestudiate au produs, comparativ vorbind, foarte puțin material arheologic (casetele Ș și R). Eșantionul studiat și măsurat este semnificativ, având peste 850 de piese, la care se adaugă probabil un număr semnificativ de fragmente nedeterminabile.

2. Materialul osteologic faunistic rezultat din cercetările anilor 1964–1968 este probabil pierdut (cu excepția unui eșantion extrem de selectat – două cutii – aflat la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București)³, făcând astfel imposibilă o reluare a studiului.

3. Materialul rezultat din campania anului 1969 se află la Muzeul Național de Istorie a României și va face obiectul unui studiu viitor, reprezentând o ocazie de a verifica și completa observațiile Alexandrei Bolomey.

ANALIZA MATERIALULUI FAUNISTIC

Materialul faunistic a fost analizat de A. Bolomey separat pentru cele trei niveluri neolitice timpurii, și separat pe casete, iar acolo unde a fost cazul, pe carouri. Tabelele pe specii și părțile anatomice reprezentate prezintă, însă, doar imaginea de ansamblu în cadrul unui anumit nivel. Lipsa tuturor fișelor realizate pe casete împiedică o discuție asupra unor eventuale zone cu material mai dens sau chiar o identificare a unor zone specializate.

Eșantionul studiat conținea peste 850 de resturi de mamifere determinabile, fiind unul dintre cele mai importante pentru siturile neoliticului timpuriu din sud-vestul României, și nu numai. Tabelul 2 prezintă situația sintetică a celor mai semnificative colecții faunistice neolitice studiate până în prezent.

Grosimea ceva mai mare (observată și pe profilele publicate – A. Boroneanț 2012) a depozitului nivelului I, ca și numărul mai mare de resturi osoase, respectiv numărul minim de indivizi apreciat pe baza lor, sugerează o durată de locuire mai lungă față de nivelurile următoare. Locuirile din fiecare nivel nu au fost neapărat continue, ci mai degrabă sezoniere și repetate pe un număr mai mare (pentru nivelul I) sau mai mic de sezoane (nivelurile II și III). Numărul de resturi faunistice analizate pe niveluri este de 415 în nivelul Criș I, 268 în Criș II și 186 în Criș III.

Repartiția pe elemente anatomice a resturilor faunistice de mamifere descoperite la Cuina Turcului⁴ pentru fiecare dintre cele trei niveluri neolitice timpurii poate fi observată în Anexă.

Sit	Nr resturi mamifere
Cârcea – La Hanuri	235
Cârcea – Viaduct	349
Cârcea – Grădinile	1102
Locusteni	331
Foeni – Sălaj	736
Foeni – Gaz	961
Moldova Veche – La Rât	507
Pojejena Nucet	288
Dudeștii Vechi	914
Cuina Turcului	869
Gura Baciului	237
Măgura Buduiasca	166

Tabel 2. Situația comparativă a siturilor neolitice timpurii din punct de vedere al resturilor de mamifere (după Bălășescu et alii 2003; 2005; Bălășescu 2014) / Early Neolithic sites and the respective number of studied mammal remains – a comparative situation (after Bălășescu et alii 2003; 2005; Bălășescu 2014).

Înainte de a discuta particularitățile eșantionului de mamifere, trebuie precizat că, potrivit manuscrisului Alexandrei Bolomey, în număr cel puțin tot atât de mare ca acestea s-au găsit oase de pește și valve de scoici și în cantitate incomparabil mai mică – oase de păsări și de broască țestoasă. Acest lucru este aparent și din notele de șantier ale lui A. Păunescu. Tot A. Bolomey aprecia, pe baza impresiei căpătate în timpul săpăturilor, că pescuitul cel mai intens ar fi fost practicat în timpul primului nivel de locuire, în timp ce concentrarea maximă de *Unio* corespundea celui de-al doilea nivel, care constituia, practic, un depozit de scoici.

Lista speciilor de mamifere numără atât specii de animale domestice (cinci taxoni – vită, oaie, capră, porc și câine), cât și sălbatice (cerb, căprior, mistreț, bour, bizon?, lup, vulpe, bursuc, jder, dihor, pisică sălbatică, urs, castor, iepure de câmp). La acestea se mai adaugă o serie de resturi cărora nu li s-a putut determina specia cu precizie (*Bos/Bison*), dar nici statutul de domestic sau sălbatic (*Sus* sp. sau *Bos* sp.) (Tabelele 3 și 4). Aceste din urmă specii vor apărea cu denumirea de „incerte” (Graficele 1 și 2).

³ Este posibil ca acest material să fi fost cedat Muzeului Regiunii Porțile de Fier de către A. Păunescu, dar această instituție fiind în proces de restaurare și consolidare a clădirii, verificarea acestui lucru este momentan imposibilă.

⁴ În tabel nu figurează cele câteva piese menționate anterior ca fiind nesigure ca determinare și/sau atribuire culturală, oasele de elan din nivelurile I, respective III, din nivelul II un os de vidră, iar din nivelul III un os de râs.

	NR					
	Nivel I	%	Nivel II	%	Nivel III	%
<i>Bos taurus</i>	12	2,89	18	6,72	19	10,22
<i>Ovis aries</i>	5	1,20	5	1,87	2	1,08
<i>Capra hircus</i>	3	0,72	3	1,12	3	1,61
Ovicaprine	51	12,29	30	11,19	19	10,22
<i>Sus domesticus</i>	20	4,82	13	4,85	18	9,68
<i>Canis familiaris</i>	93	22,41	45	16,79	15	8,06
<i>Bos sp.</i>	9	2,17	1	0,37	8	4,30
<i>Bos/Bison</i>	8	1,93	14	5,22	8	4,30
<i>Sus sp.</i>	11	2,65			2	1,08
<i>Cervus elaphus</i>	94	22,65	92	34,33	57	30,65
<i>Capreolus capreolus</i>	24	5,78	5	1,87	6	3,23
<i>Sus scrofa</i>	43	10,36	17	6,34	10	5,38
<i>Canis lupus</i>	2	0,48	3	1,12	1	0,54
<i>Vulpes vulpes</i>			5	1,87	5	2,69
<i>Ursus arctos</i>	6	1,45	4	1,49	1	0,54
<i>Meles meles</i>	1	0,24	4	1,49	3	1,61
<i>Martes sp.</i>	23	5,54	6	2,24	2	1,08
<i>Felis sylvestris</i>	1	0,24			1	0,54
<i>cf. Mustela putorius</i>			1	0,37		
<i>Lepus europaeus</i>	1	0,24			1	0,54
<i>Castor fiber</i>	8	1,93	2	0,75	5	2,69
Total	415	100,00	268	100,00	186	100,00

Tabel 3. Repartiția numerică și procentuală a resturilor faunistice (NR) de mamifere pe niveluri / The distribution (both number of remains- NR and %) of the faunal remains within the respective cultural layers.

	NMI					
	Nivel I	%	Nivel II	%	Nivel III	%
<i>Bos taurus</i>	2	4,00	2	6,06	2	5,88
<i>Ovis aries</i>	2	4,00	1	3,03	1	2,94
<i>Capra hircus</i>	1	2,00	1	3,03	1	2,94
Ovicaprine	4	8,00	3	9,09	5	14,71
<i>Sus domesticus</i>	2	4,00	3	9,09	3	8,82
<i>Canis familiaris</i>	7	14,00	4	12,12	4	11,76
<i>Bos sp.</i>	2	4,00				
<i>Bos/Bison</i>	2	4,00	2	6,06	2	5,88
<i>Sus sp.</i>	2	4,00				
<i>Cervus elaphus</i>	7	14,00	4	12,12	4	11,76
<i>Capreolus capreolus</i>	3	6,00	2	6,06	2	5,88
<i>Sus scrofa</i>	4	8,00	2	6,06	1	2,94
<i>Canis lupus</i>	1	2,00	2	6,06	1	2,94
<i>Vulpes vulpes</i>			2	6,06	1	2,94
<i>Ursus arctos</i>	2	4,00	1	3,03	1	2,94
<i>Meles meles</i>	1	2,00	1	3,03	1	2,94
<i>Martes sp.</i>	5	10,00	1	3,03	1	2,94
<i>Felis sylvestris</i>	1	2,00			1	2,94
<i>cf. Mustela putorius</i>			1	3,03		
<i>Lepus europaeus</i>	1	2,00			1	2,94
<i>Castor fiber</i>	1	2,00	1	3,03	2	5,88
Total	50	100,00	33	100,00	34	100,00

Tabel 4. Repartiția numărului minim de indivizi (NMI și NMI%) de mamifere pe niveluri / Distribution of mammal MNI and MNI% within the respective cultural layers.

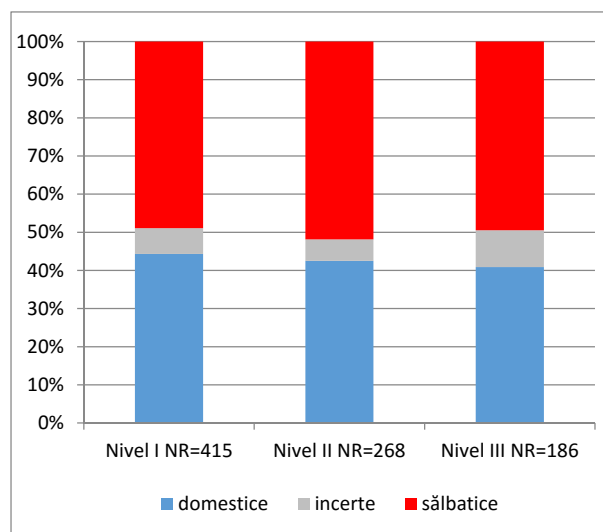
Ceea ce se remarcă la prima vedere în tabelele de mai sus este lista lungă (16–17 specii) de mamifere în fiecare nivel, fapt mai puțin obișnuit în stațiunile neolitice timpurii din România. Pentru exemplificare, Tabelul 5 prezintă numărul de specii (domestice și sălbatice) identificate în câteva situri neolitice timpurii din Oltenia, Banat și Transilvania⁵.

Sit	Nr. specii mamifere	Domestice	Sălbatice
Cârcea – <i>La Hanuri</i>	8	3	5
Cârcea – <i>Viaduct</i>	13	5	8
Cârcea – <i>Grădinile</i>	10	3	7
Locusteni	6	5	2
Foeni – <i>Sălaj</i>	12	6	6
Foeni – <i>Gaz</i>	12	6	6
Dudeștii Vechi	15	6	9
Gornea – <i>Locurile Lungi</i>	7	3	4
Moldova Veche – <i>La Rât</i>	11	4	7
Pojejena Nucet	11	3	8
Cuina Turcului	18	5	13
Gura Baciului	11	5	6

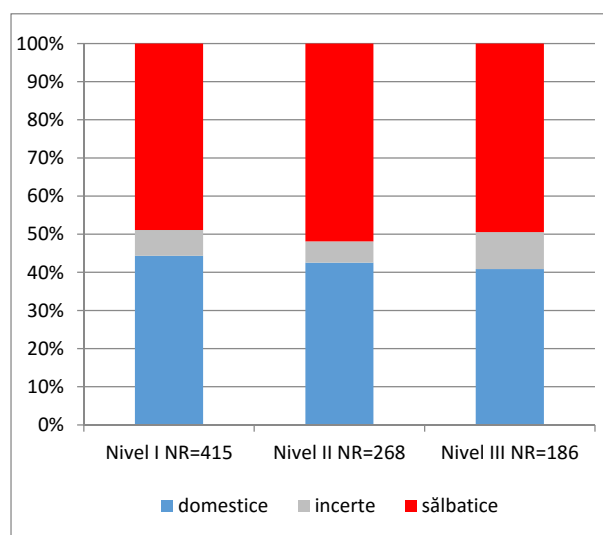
Tabel 5. Numărul total de specii de mamifere, respectiv domestice și sălbatice pentru câteva dintre cele mai importante situri neolitice timpurii (după Bălășescu et alii 2003; 2005) / Total number of mammal species (domestic and wild) for some of the most significant Early Neolithic sites (after Bălășescu et alii 2003; 2005).

Această diversitate rezultă din asocierea constantă, în toate trei nivelurile, a șapte–opt specii de mamifere purtătoare de blană: urs, lup, vulpe, bursuc, jder, dihor, pisică sălbatică, iepure și castor. Într-adevăr, în alte stațiuni neolitice timpurii din țară sunt atestate una până la cinci dintre diferitele specii amintite, dar niciodată toate la un loc. Acest fapt s-ar putea datora bogăției taxonomice din jurul așezării, dar și a interesului relativ mai crescut al acestor comunități pentru exploatarea mediului sălbatic.

Prezența acestei asociații contribuie la evidențierea celei de-a doua caracteristici a resturilor de mamifere din nivelurile Starčevo-Criș de la Cuina Turcului, și anume o ușoară dominanță cantitativă a resturilor de animale sălbatice față de cele domestice, lucru care se evidențiază în Graficele 1 și 2.

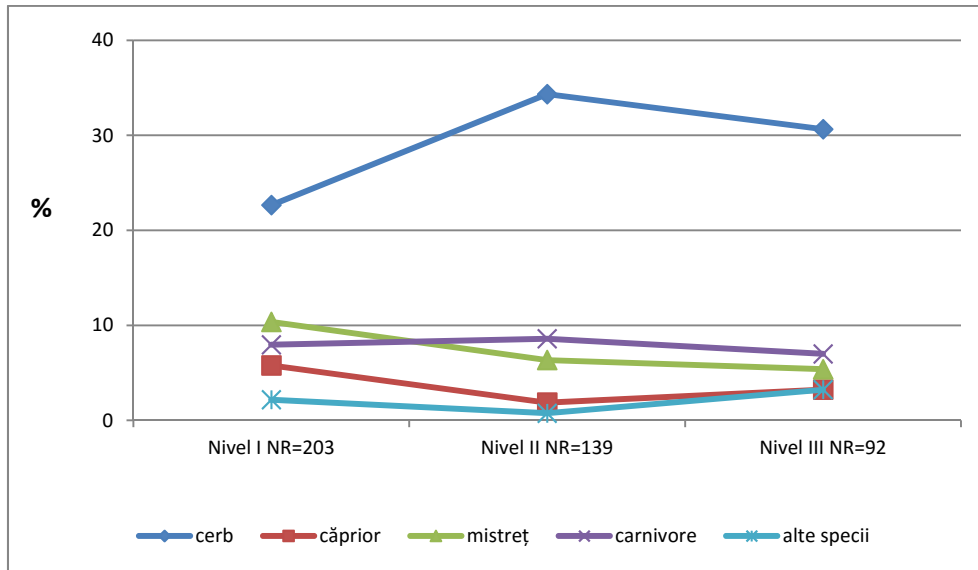
Grafic 1. Repartiția procentuală a resturilor de mamifere (NR) pe categorii: domestice, sălbatice și incerte (*Bos sp.*, *Bos/Bison*, *Sus sp.*) / Distribution (in %) of the mammal remains (NR) among the three categories: domestic, wild and uncertain (*Bos sp.*, *Bos/Bison*, *Sus sp.*).

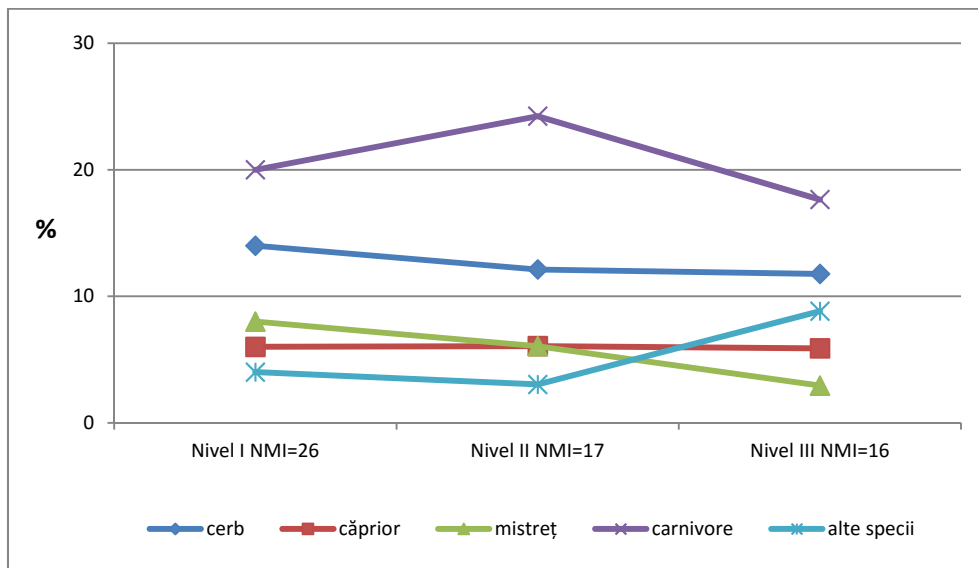
Grafic 2. Repartiția procentuală a numărului minim de indivizi de mamifere (NMI) pe categorii: domestice, sălbatice și incerte (*Bos sp.*, *Bos/Bison*, *Sus sp.*) / Distribution (in %) of the MNI among the three categories domestic, wild and uncertain (*Bos sp.*, *Bos/Bison*, *Sus sp.*).

În cadrul animalelor sălbatice, proporția cea mai mare este deținută de piesele scheletice de cerb (Grafic 3), poziția secundă fiind ocupată de grupul animalelor cu blană care reunește carnivorele, castorul și iepurele de câmp (ultimele două specii se regăsesc sub denumirea „alte specii” în Graficele 4 și 5). Ca NMI, carnivorele au cea mai mare pondere, dar nu trebuie să ometem faptul că, din punct de vedere al cantității de carne furnizată, cervideele (cerbul și căpriorul) și mistrețul au un aport considerabil (Grafic 5).

⁵ În cazul sitului de la Cuina Turcului, cifrele din tabel sunt cele rezultate din toate trei nivelurile.

Grafic 4. Repartiția numerică a speciilor de mamifere sălbatice (NR) descoperite la Cuina Turcului pe niveluri neolitice / Numerical distribution (NR) of the wild mammal species from Cuina Turcului within the respective Neolithic layers.

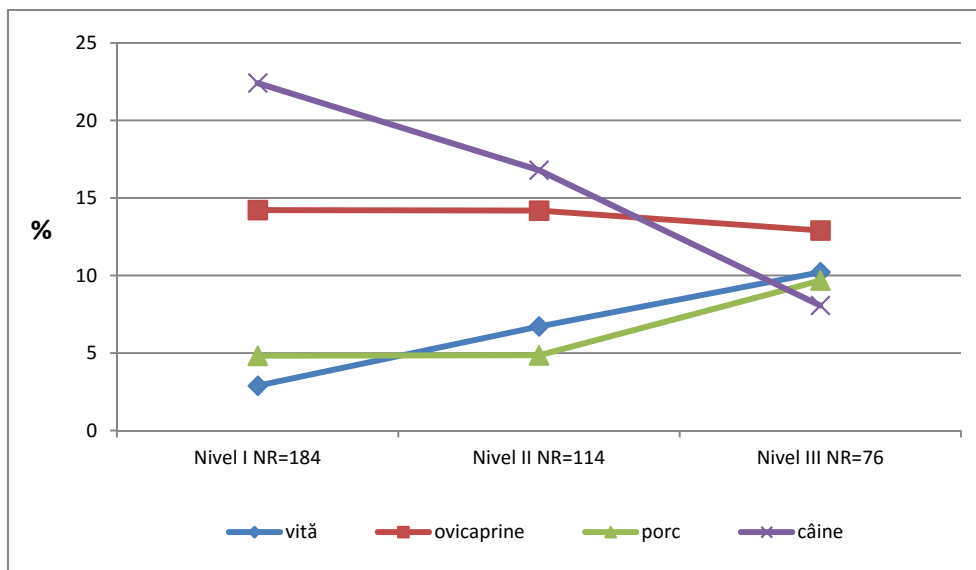

Grafic 5. Repartiția numărului minim de indivizi (NMI) al speciilor de mamifere sălbatice descoperite la Cuina Turcului pe niveluri neolitice / Distribution of NMI of the wild mammal species from Cuina Turcului within the respective Neolithic layers.

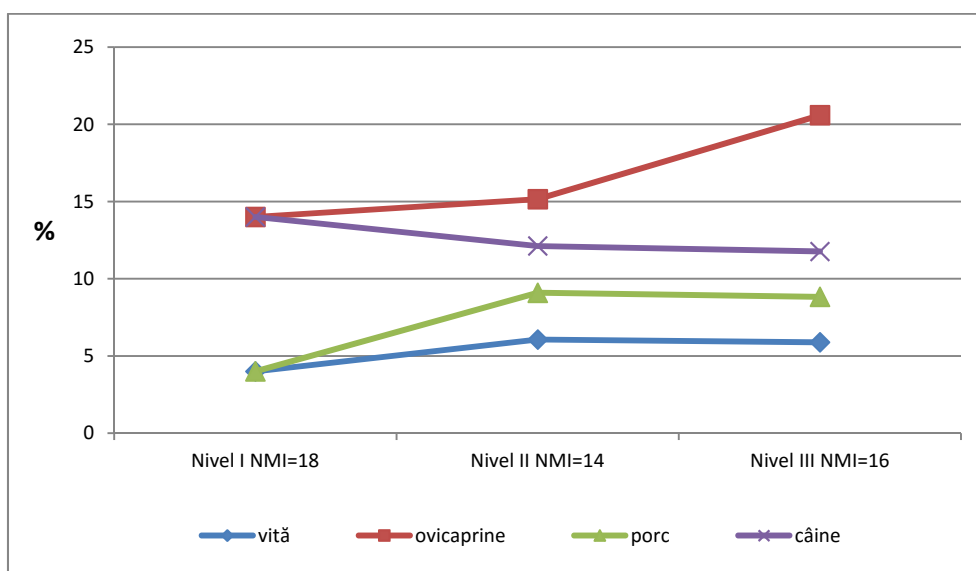
Prin folosirea criteriului numărului minim de indivizi se desprinde și mai clar importanța în viața comunităților discutate a mamiferelor sălbatice. În cadrul eșantioanelor studiate pe fiecare nivel, grupul mamiferelor cu blană deține proporții constante, mergând de la aproape 24% până la 27%. Cu alte cuvinte, activitatea vânătorească a înregistrat o curbă ușor descendentă de la nivelul I la nivelul III de locuire, dar contrară trendului de vânatoare a animalelor cu blană, care se intensifică ușor de la primul la al treilea nivel.

Cea de-a treia trăsătură specifică a eșantioanelor de

la Cuina Turcului este marea cantitate de oase de câine, mai cu seamă în nivelul I (22% ca NR și 14% ca NMI), abia în nivelul III resturile scheletice de câine devenind mai puține (8% ca NR și 11,7% ca NMI) sau comparabile ca număr cu cele ale celorlalte animale domestice (ovicaprine, bovine și porc – Graficele 6 și 7). Ca număr de piese (NR), ceea ce este extrem de interesant este faptul că, în general, ovicaprinele au o pondere relativ constantă, în timp ce porcul și bovinele cresc (Grafic 6). Ca NMI se observă același trend, la care se adaugă și faptul că ovicaprinele cresc ca importanță (Grafic 7).

Grafic 6. Repartiția numerică a speciilor de mamifere domestice (NR) descoperite la Cuina Turcului pe nivelurile neolitice / Numerical distribution (NR) of the domestic mammal species from Cuina Turcului within the respective Neolithic layers.

Grafic 7. Repartiția numărului minim de indivizi (NMI) al speciilor de mamifere domestice descoperite la Cuina Turcului pe nivelurile neolitice / Numerical distribution (NR) of the domestic mammal species from Cuina Turcului within the respective Neolithic layers.

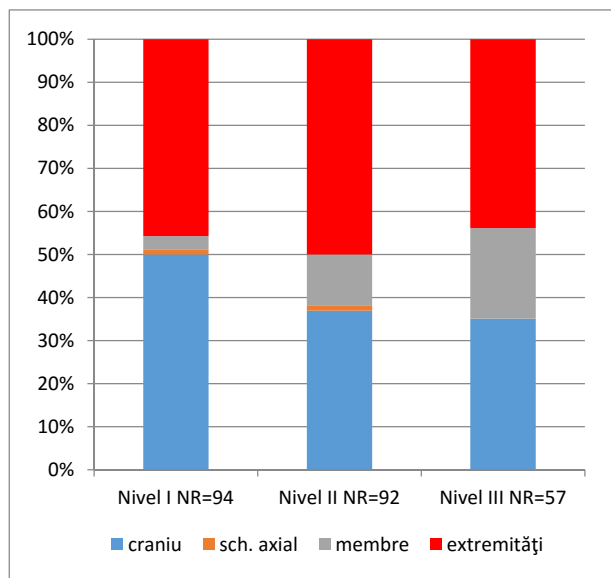
Aceste trei caracteristici, luate în discuție fie individual, fie asociate, diferențiază resturile de mamifere de la Cuina Turcului de oricare alt lot neolitic timpuriu din România.

Analiza speciilor sălbatice

Cerbul

Ca număr de piese, cerbul domină eșantionul din fiecare nivel. Din Anexă și Graficul 8, se observă, pentru toate nivelurile, că cervidele sunt singura specie de

rumegetor pentru care s-au găsit piese din aproape toate părțile scheletului, lucru care este, de altfel, normal dacă avem în vedere talia și ponderea acestei specii. Remarcăm totuși că resturile de craniu și mai ales extremitățile (carpiene, tarsiene, metacarpiene, metatarsiene, metapodii și falangele 1, 2 și 3) sunt predominante, cu peste 90% în Criș I, până la 79% în Criș III. Membrele (scapula, coxal, humerus, femur, radius, ulna, tibie), care sunt părțile scheletice cele mai bogate în carne, au o pondere relativ redusă, dar care crește procentual între Criș I (3,1%) și Criș III (21%).

Grafic 8. Repartiția procentuală a resturilor de cerb pe părți scheletice și pe niveluri / Distribution (in %) of deer body parts within the respective Neolithic layers.

Proporția foarte mică de piese din categoria scheletului axial (vertebre și coaste) se explică, parțial, prin fragmentarea accentuată a materialului și, deci, prin posibilitatea de confuzie cu bovinele, unele piese fiind astfel considerate „indeterminabile”.

Deși numărul de piese din fiecare nivel este relativ scăzut față de numărul minim de indivizi apreciat, aceasta sugerează că animalele vâdate erau aduse în întregime în sălașul din adăpost, iar după folosirea ca hrană, o bună parte din oase (mai ales membrele) era probabil aruncată în afara acestuia.

Demn de reținut este faptul că nu s-a găsit niciun fragment de corn din zona bazei, după cum nu se citează prezența „săpăligilor” (Păunescu 1978, p. 33). Spărturile de corn sunt reduse la raze secundare retezate transversal sau la așchii de pereți – deci deșeuri de prelucrare – dar nici acestea nu sunt numeroase. Absența bazelor de coarne căzute poate reflecta o lipsă de interes pentru culesul lor, faptul că masculii de cerb nu se aflau în regiune în perioada schimbării coarnelor sau că erau vâdate animale în perioada martie-iulie/august când masculii prezentau coarne în curs de creștere (Schmid 1972).

În ceea ce privește vârsta animalelor omorâte, aceasta este variabilă, de la 16 luni până la animale bătrâne. Proporția cea mai mare o dețin animalele adulte și mature, indicii pentru animalele tinere fiind puține. În nivelul I, de exemplu, din cei minimum 7 indivizi, 5 aveau între 3–4 ani și până peste 10 ani, iar doi erau în vârstă de sub 2 ani.

Populația de cerb din mileniul VI de la Porțile de Fier era, din punct de vedere biometric, semnificativ mai mică decât cea din eneoliticul din Câmpia Dunării (Bolomey 1973a, p. 47–48). Cele câteva piese măsurabile găsite în nivelurile neolitice de la Cuina Turcului se înscriu în aceleași proporții relativ mici. Limitele de variabilitate destul de largi sunt considerate a fi consecința

dimorfismului sexual accentuat. Gruparea dimensiunilor în funcție de sex ar fi probabil expresivă pe metacarpiene și metatarsiene, dar, ca în tot neo-eneoliticul din România, acestea au fost oasele cel mai frecvent transformate în unelte, astfel încât se găsesc puține fragmente măsurabile. Se constată, totuși, o sacrificare a animalelor de ambele sexe, resturile osteologice ale femelelor fiind ceva mai numeroase.

Pe baza unor piese dentare din nivelele II și III (indicând indivizi de cca 28–31 luni) s-a putut preciza omorârea unor animale tinere în intervalul septembrie-decembrie. Deși numărul de piese este insuficient pentru a susține o locuire sezonieră, prezența lor este un argument de netăgăduit pentru activitatea umană în zonă în prima parte a sezonului rece.

Căpriorul

Resturile acestei specii apar destul de constant alături de cerb în multe din stațiunile neo-eneolitice din România și, în mod invariabil, sunt mai puține. La Cuina Turcului, însă, diferența cantitativă dintre cele două cervide este extrem de marcantă.

După caracterul disparat al pieselor de căprior, s-ar părea că animalele vâdate nu erau aduse în întregime în adăpost. Aceasta pare foarte surprinzător, deoarece, la proporțiile lor reduse, transportul nu ar fi fost o dificultate. Cu siguranță că situația reală a fost întrucâtva modificată de extrema fragmentare a materialului și de eliminarea din calcul a multor piese, de teama confuziei cu specii de talie similară (ovicaprine). Pe de altă parte, dezavantajul este reciproc, fără a se reflecta la fel în cifrele rumegătoarelor mici domestice.

Vârstele animalelor vâdate erau foarte diferite:

- în nivelul I: un animal de 13–15 luni, un adult tânăr și un matur senil;
- în nivelul II: doi adulți;
- în nivelul III: un animal în primul an de viață și un matur.

Pe baza acestora (dentiție de lapte, M3 în erupție) se obțin indicii de locuire pentru intervalul iulie-august în nivelul I și ianuarie-martie în nivelul III.

Bour/Bizon

Singura piesă pe care s-a putut identifica sigur bourul a fost un fragment de cubitus. Restul pieselor, constând aproape numai din dentiție izolată și falange, nu permite o determinare mai precisă. Deși nu există dovezi de existență a zimbrului în zonă, posibilitatea rămâne.

Printre indivizii identificați, unul mai avea dentiție de lapte, ceilalți aveau molari cu uzură mică sau medie. Nici unul dintre fragmentele scheletului post-cranian nu prezenta proporțiile impresionante ale masculilor de bouri maturi; proporțiile moderate s-ar putea explica prin vârsta relativ tânără a animalelor.

Data fiind greutatea mare a bovinelor sălbatice este puțin probabil ca adulții vânați să fi fost transportați în întregime în tabără. Probabil că în tabără erau cărate

pielea, pentru confecționarea corturilor și regiunile carnoase, pentru consum.

Mistrețul

Adaptat la condiții de viață foarte diverse și răspândit în toate zonele țării, mistrețul este aproape nelipsit din stațiunile preistorice. Se afirmă, în general, că numai adulții și subadulții erau vânați, dar afirmația decurge din imposibilitatea separării indivizilor infantili și juvenili sălbatici de cei domestici. În fapt, odată scoafa omorâtă, cu siguranță se capturau și puii.

Înălțimea la greabăn (calculată pe metapodii) oscila pentru mistrețul de la Cuina Turcului între 91,29 și 98,45 cm ($n = 7$, $x = 93,66$ cm; indice Teichert), ceea ce înseamnă o talie relativ mică în comparație cu alte zone ale României.

Grupul mamiferelor cu blană conține șase-șapte specii de carnivore, castorul și iepurele. Trebuie precizat că numărul oaselor de carnivore identificate a fost cel puțin dublu față de cel consemnat în tabele, constând mai ales din falange care (exceptând ursul și lupul) nu au putut fi determinate din lipsă de material comparativ la vremea respectivă. De aceea, faptul că nu chiar toate speciile au fost identificate în fiecare nivel este mai degrabă o deficiență tehnică a momentului în care a fost realizat studiul decât o realitate în sine.

De asemenea, osemintele de jder par a proveni atât de la specia de pădure, cât de la cea de piatră: pe trei mandibule distanța dintre foramele dentare oscilează între 6 și 7 mm, iar pe două între 3 și 4 mm.

Analiza animalelor domestice

Bovine

Numărul resturilor osteologice fiind atât de mic, proporția lor în fiecare nivel este foarte scăzută: 2,9% în nivelul I, 6,7% în nivelul II, 10,2% în nivelul III.

Atunci când se găsesc piese puține, este normal ca ele să nu poată reprezenta în mod echilibrat toate zonele scheletului. Ceea ce este interesant în cazul bovinelor de la Cuina Turcului este reprezentarea lor aproape exclusiv prin dentiție și falange – situație ce se întâlnește, de obicei, la animalele omorâte în afara așezării pentru piele sau blană, în care caz pot fi aduse în sălaș craniul și falangele, rămase intenționat sau întâmplător după jupuire. Pentru bovinele de la Cuina Turcului (ca de altfel pentru încă câteva specii), o asemenea interpretare este greu de acceptat. Ni se pare mai plauzibil ca absența părților scheletice care se întâlnesc cel mai frecvent în așezări (scapulă-coxal, extremități și diafize ale oaselor lungi) și care, prin modul lor de spargere, reflectă folosirea lor în alimentație se explică prin aceea că stațiunea se afla într-un adăpost sub stâncă și că aceste porțiuni de oase erau aruncate în afara spațiului de locuit, respectiv pe taluzul distrus de șosea sau în Dunăre, în timp ce piesele mai mici au fost trecute cu vederea. Pe de altă parte, se

ridică întrebarea de ce acest tipar nu apare și în cazul cerbului, care, așa cum am văzut, este reprezentat prin resturi osteologice din tot scheletul?

Corespunzător puținelor oase, și numărul de indivizi este mic. În ceea ce privește vârsta la care au fost sacrificate aceste animale, au fost identificați un adult tânăr și un animal *infans-juvenil* în nivelul I, un adult și un animal *juvenil* în nivelul II, doi adulți de talie diferită în nivelul III.

Aprecieri asupra robusteții și taliei nu se pot face, în situația în care mai puțin de 20 piese au putut fi măsurate (molari, falange și două astragale).

Porcine

Și mai slab reprezentate decât bovinele (4,8% în nivelul I, 4,8% în nivelul II și 9,7% în nivelul III), dar aparent în creștere din faza cea mai veche spre cea mai nouă, resturile de porc sunt mai greu de interpretat, datorită numărului mare al oaselor de animale foarte tinere, făcând astfel dificilă distincția între populația domestică și cea sălbatică.

În mod firesc și din aceleași motive, repartitia pe segmente scheletice este la fel de discontinuă ca și la bovine. Procentul fragmentelor „cu carne” este însă incomparabil mai ridicat, datorită dimensiunilor mai mici ale oaselor probabil nearuncate din spațiul locuit. Lipsa (din nivelele I și III) sau raritatea componentelor scheletului axial (vertebre, coaste) este un fenomen care poate fi pus pe seama distrugerii relativ rapide a astfel de resturi în condițiile unei fragmentarități relativ mari.

Oaia și capra

Ambele genuri au fost identificate în toate cele trei etape de locuire, cu un plus pentru oaie în Criș I și II, în timp ce în Criș III capra depășește oaia.

Din totalul materialului osos, ovicaprinele dețin 13–14%. Proporția lor ar fi fost probabil ceva mai mare dacă s-ar fi luat în considerare și uneltele de os confecționate din elemente anatomice ale acestor animale (cca 100, din care 43 în nivelul II – Păunescu 1978, p. 33). Acesta a fost un motiv în plus, care se adaugă celor anterior expuse pentru mamiferele domestice mai mari, care a denaturat repartitia fragmentelor găsite pe segmentele scheletului (Anexă).

Vârsta de sacrificiu a indivizilor identificați este următoarea: doi adulți, un animal de 1½–2 ani și unul de 9–12 luni în nivelul I; un adult și un animal de 1¾–2 ani în nivelul II; doi adulți și doi indivizi între 4–9 luni în nivelul III.

Din punct de vedere dimensional, se confirmă constatarea făcută și în alte stațiuni neo-eneolitice din țara noastră și din sud-estul Europei conform căreia caprele erau ceva mai mari și mai robuste decât oile mici și gracile (de ex., M lățime distală humerus Ovis = 26,5 ($n = 3$); Capra = 30,0 ($n = 3$); M lățime trohlee humerus Ovis = 25,33 ($n = 3$); Capra = 29,33 ($n = 3$)).

Un metacarp întreg de oaie a permis calcularea înălțimii la greabăn 58,92 (indice Teichert). Media pe

așezările culturii Starcevo-Criș este de 57,6 cm (indice Teichert), fiind identică cu cea obținută pentru grupul Körös la Szajol-Felsőfold (Vörös 1980, p. 41) și apropiată de cea obținută în alte situri ale acestui grup (Bălășescu *et alii* 2005).

Câinele

În nivelurile I și II, resturile osteologice provenind de la această specie dețin o proporție de 22%, respectiv 16,8% din totalul oaselor de mamifere, ceea ce le conferă locul secund, după cerb. Ca număr minim de indivizi, câinele și cerbul sunt la paritate, fiind întrecuți numai de grupul mamiferelor cu blană. Printre animalele domestice, resturile de câine dețin (ca număr) în aceleași niveluri I și II procentele cele mai mari, de cca 50% și, respectiv, peste 30%, iar ca număr minim de indivizi peste 38,8%, respectiv 39,8%. În schimb, în nivelul III câinele prezintă valori dintre cele mai mici, în comparație atât cu totalul mamiferelor (8,1%), cât și cu al celorlalte specii domestice (21,7%).

Fără îndoială că cifrele redată mai sus trebuie considerate cu prudență, datorită aceluiași cauze invocate anterior: adăpostul sub stâncă de la Cuina echivala cu o locuință și într-o locuință oasele mari se aruncau, în timp ce cele mai mici (precum cele de câine) erau trecute cu vederea sau se îngropau mai ușor prin circulație în „nivelul de călcare”. Dar chiar dacă dominarea câinelui printre animalele domestice ar fi falsă, rămâne reală o mortalitate nefiresc de mare.

Nu s-au găsit cranii sau vertebre de câine. Exceptând mandibulele, metapodiile și un radius, restul oaselor sunt sparte, fără să prezinte incizii care să sugereze consumul ca hrană. Pe de altă parte, prezența oaselor din toate regiunile scheletului indică moartea acestora în adăpost sau aducerea lor în adăpost și astfel (exceptând cazul unei molime canine) intervenția omului este evidentă.

Talia câinilor de la Cuina Turcului era de la mică (comparabilă cu a unui pudel mic) până la sub-mijlocie (aproximativ cât un chow-chow, Spitz etc.), dar cu extremități foarte gracile. Pe baza radiusului întreg menționat mai sus s-a putut calcula o înălțime la greabăn de 46,69 cm (indice Koudelka). De la Dudeștii Vechi o tibie a permis estimarea taliei la 50,8 cm, iar pentru Moldova Veche valoarea medie obținută este de 41,1 cm. Aceste date sugerează, pentru neoliticul timpuriu din Banat, existența unor câini de talie medie și robustețe mijlocie (Bălășescu *et alii* 2005, p. 95).

DISCUȚII, COMPARAȚII ȘI CONCLUZII

Trebuie subliniată de la început relativitatea rezultatelor obținute pe loturi de oseminte ce numără sensibil sub 1000 piese, cum a fost aici cazul analizei separate pe cele trei niveluri. Analizat global, materialul de la Cuina Turcului ar fi oferit un eșantion mulțumitor de peste 850 piese. A. Bolomey a preferat, totuși, studierea sa în funcție de nivelurile de locuire, întrucât stratigrafia adăpostului și tipologia ceramicii pe baza cărora a fost

publicat întreg materialul arheologic rezultat din adăpost indicau orizonturi culturale distincte. Rezultatele analizei osteologice pledează pentru unele diferențe între cele trei etape, cu rezerva că din nivelul al III-lea au fost studiate numai 186 de piese, ceea ce reduce din încrederea în valabilitatea datelor oferite.

Pentru teritoriul ocupat de cultura Starcevo-Criș există, în momentul de față, informații privind resturile de animale din peste 60 de situri. Din motive variabile, o parte dintre aceste colecții faunistice au o valoare limitată. Astfel, în stațiunea eponimă de la Starcevo, pe durata săpăturilor din 1932 s-au recoltat în mod selectiv numai piesele „mai întregi”, iar în secțiunile executate în 1969–1970 s-au intersectat zone cu perturbații stratigrafice (Clason 1980). Pe de altă parte, fie datorită săpăturilor cu caracter de sondaj, fie datorită condițiilor locale, dintr-o serie de stațiuni s-au recuperat eșantioane total insuficiente (sub 100 piese). În această situație sunt Lețul Vechi, Pogorăști și Basarab-Calafat în țara noastră, Nosa-Biserna Obala pe teritoriul fostei Iugoslavii (Bököny 1974), Kotetelek-Huszarsarok Gr.I (Vörös 1980) ș.a. în Ungaria.

Despre materialul găsit în săpăturile de la începutul secolului s-au mai publicat liste de specii, uneori însoțite de aprecieri cantitative, nu însă de cifre; pe teritoriile unor localități s-au identificat mai multe așezări preistorice, unele dintre ele pluristratificate, fără să se mai știe din care s-au recoltat resturile de animale: este cazul siturilor din nordul Banatului, de la Dudeștii Vechi (Beșenova Veche) – cercetările vechi, în valea Arancăi, unde s-au cercetat trei puncte și de la Bucova, unde s-au săpat cel puțin două mici tell-uri neolitice timpurii, toate fiind adesea confundate (Lazarovici 1979, p. 187), la fel la Deszk-Olajkut, în zona de vărsare a Mureșului (Vörös 1980).

O trăsătură comună tuturor așezărilor neoliticului timpuriu din spațiul carpato-balcano-danubian *sensu largo* este cantitatea mică sau chiar absența totală a oaselor de porc domestic în unele situri. Fenomenul pare a fi independent de cronologia internă a perioadei.

Apoi, de data aceasta o trăsătură comună doar siturilor de pe cele două maluri ale defileului Porțile de Fier, este cantitatea neobișnuit de mare a resturilor de câine. Bököny a interpretat-o ca fiind legată de intensitatea activității vânătoarești, afirmând totodată ca erau sacrificați și mâncați (Bököny 1970; 1981). A. Bolomey susține însă ipoteza că acest sacrificiu al câinilor ar fi fost legat de un posibil schimb de blănuri (Bolomey, *mss*).

În ceea ce privește rumegetoarele domestice – bovine și ovicaprine - poziția dominantă alternează. Din acest punct de vedere, Cuina Turcului se apropie mai mult de stațiunile de tip Körös, unde ovicaprinele sunt, de regulă, mai numeroase.

Determinarea unui raport precis între numărul oilor și al caprelor la Cuina Turcului nu a fost posibil în condițiile unei fragmentarități crescute a resturilor de ovicaprine, care a împiedicat separarea celor doi taxoni. Judecând însă după pantele abrupte și stâncoase din jurul adăpostului și după probabila împădurire mult mai densă

a zonei decât în prezent, mediul ar fi fost incomparabil mai propice caprelor.

Imposibilitatea de a clasifica în eșantionul de la Cuina Turcului unele piese de bovine fie în categoria „sălbatică”, fie în cea „domestică” este o situație des întâlnită. Pentru materialul discutat, A. Bolomey s-a aflat în imposibilitatea de a opta pentru una sau alta din alternative, pentru simplul motiv că piesele erau extrem de fragmentare.

Pe de altă parte, Cazanele Mari nu erau pentru acea perioadă locul ideal nici pentru rumegătoarele domestice, nici pentru bouri, datorită reliefului accidentat, densității pădurilor (care acopereau probabil și platoul Ciucarului, posibil și bazinele Plavișeviței și Dubovei), frecvenței și diversității carnivorelor prădătoare (urs, lup, râs). Pe diagrama polinică se observă procente mari de arbori (mai ales ale teiului și stejărișurilor amestecate) (Pop *et alii* 1970). Specia vegetală asupra căreia oamenii au acționat cel mai activ și mai constant a fost alunul (a cărui curbă crește din nou abia spre sfârșitul depunerii corespunzătoare nivelului III).

Astfel, pe durata utilizării adăpostul de la Cuina Turcului, comunitatea umană nu era preocupată de exploatarea bovinelor, după cum s-ar părea că nu era preocupată nici de creșterea animalelor în general, acestea părând să fi fost utilizate doar în caz de nevoie (consum, piei, industria osului și cornului).

Singurul loc din microzonă unde s-ar fi putut practica agricultura ar fi fost bazinele Plavișeviței, dacă nu era cumva prea mlăștinos. În analiza sporo-polinică, identificarea cerealelor a fost dedusă din procente de plante parazite (*Puccinia* cf. *graminis*) care apărea în proporție mai modestă în nivelul I (12–21%) și, într-adevăr, foarte ridicată în nivelurile II și III (până la 26,5%) (Pop *et alii* 1970). Contrar celor afirmate de autorii analizei, aceasta nu coincide cu „descoperirea uneltelor agricole”: unelte din corn practic nu există în neoliticul timpuriu al Porților de Fier, iar topoarele de piatră care au putut servi eventual în acest scop (?) nu depășesc lungimea de 9 cm (Păunescu 1978, p. 32). Economia acestei comunități se baza, deci, pe pescuit, culesul scoicilor (deși publicate extrem de sumar – doar ca listă de specii, oasele de pește și resturile de scoici erau extrem de numeroase) și vânătoare, folosindu-se la maxim resursele zonei. Faptul că acest tip de economie nu s-a răspândit în alte zone ale arealului Starčevo se explică tocmai prin caracterul aparte al microzonei Porților de Fier din punct de vedere geografic, climatic și al vegetației.

Mulțumiri

Acest studiu a fost susținut de un grant al Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică și Inovare, CNCS-UEFISCDI, proiect număr PN-II-RU-TE-2014-4-0519.

BIBLIOGRAFIE

- Bălășescu 2014 – A. Bălășescu, *Arheozoologia neo-eneoliticului de pe Valea Teleormanului*, Biblioteca Muzeului Național, Seria Cercetări Purdisciplinare 14, Cluj-Napoca, 2014.
- Bălășescu *et alii* 2003 – A. Bălășescu, M. Udrescu, V. Radu, D. Popovici, *Archéozoologie en Roumanie. Corpus de données*, Biblioteca Muzeului Național, Seria Cercetări Pluridisciplinare 5, București, 2003.
- Bălășescu *et alii* 2005 – A. Bălășescu, V. Radu, D. Moise, Omul și mediul animal între mileniiile VIII–V î.e.n. la Dunărea de Jos, Biblioteca Muzeului Național, Seria Cercetări Pluridisciplinare 11, București, 2005.
- Bököny 1970 – S. Bököny, *Animal Remains from Lepenski Vir*, *Science* 167, 1970, p. 1702–1704.
- Bököny 1974 – S. Bököny, *History of Domestic Mammals in Central and Eastern Europe*, Budapest, 1974.
- Bököny 1981 – S. Bököny, *Early Neolithic vertebrate fauna from Lánycsók-Egettmalom*, *ActaArchHung* 33, 1981, p. 21–34.
- Bolomey 1970 – A. Bolomey, *Câteva observații asupra faunei de mamifere din stratiurile Romanello-Aziliene de la Cuina Turcului*, *SCIV* 21, 1, 1970, p. 37–39.
- Bolomey 1973a – A. Bolomey, *An outline of the late Epipaleolithic economy at the Iron Gates: the evidence on bones*, *Dacia* NS 17, 1973, p. 41–52.
- Bolomey 1973b – A. Bolomey, *The present stage of knowledge of maximal exploitation during the Epipaleolithic and earliest Neolithic on the territory of Romania*, în: *Domestikations Forschung und Geschichte der Haustiere, Congres des Musees d'Agriculture*, Budapest, 1973, p. 197–203.
- Bolomey, mss. – A. Bolomey, *Cuina Turcului*, manuscris.
- Bonsall *et alii* 2014 – C. Bonsall, R. Vasić, A. Boroneanț, M. Roksandic, A. Soficaru, K. McSweeney, A. Evatt, U. Agurauja, C. Pickard, V. Dimitrijević, T. Higham, D. Hamilton, G. Cook, *New AMS¹⁴C dates for human remains from Stone Age sites in the Iron Gates reach of the Danube, southeast Europe*, *Radiocarbon* 57, 1, 2014, p. 33–46.
- A. Boroneanț 2012 – A. Boroneanț, *Aspecte ale tranziției de la mezolitic la neoliticul timpuriu în zona Porțile de Fier*, *Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica* 52, Cluj-Napoca, 2012.
- V. Boroneanț 1970 – V. Boroneanț, *La civilisation Criș de Cuina Turcului*, *Actes du VIIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques*, vol. I, Prague, 1970, p. 407–410.
- Clason 1980 – A. T. Clason, *Padina and Starčevo game, fish and cattle*, *Paleohistory* 22, 1980, p. 142–173.
- Lazarovici 1969 – Gh. Lazarovici, *Cultura Starčevo–Criș în Banat*, *ActaMN* 6, 1969, p. 3–26.
- Lazarovici 1979 – Gh. Lazarovici, *Neoliticul Banatului*, *BMN* 3, Cluj-Napoca, 1979.
- Lazarovici 1983 – Gh. Lazarovici, *Neoliticul timpuriu din zona Porților de Fier (Clisură)*, *Banatica* 7, 1983, p. 9–34.
- Nicolăescu-Plopșor 1970 – D. Nicolăescu-Plopșor, *Expertiza antropologică asupra osemintelor umane descoperite în straturile Romanello-aziliene de la Cuina Turcului*, *SCIV* 21, 1, 1970, p. 35–36.
- Păunescu 1970 – A. Păunescu, *Epipaleoliticul de la Cuina Turcului-Dubova*, *SCIV* 21, 1, 1970, p. 3–29.
- Păunescu 1978 – A. Păunescu, *Cercetările arheologice de la Cuina Turcului Dobova*, *Tibiscus Istorie* 5, Volum închinat celei de-a 60 aniversări a Unirii, 1978, p. 11–56.
- Păunescu 2000 – A. Păunescu, *Paleoliticul și mezoliticul din spațiul cuprins între Carpați și Dunăre*, București, 2000.
- Pop *et alii* 1970 – E. Pop, N. Boșcaiu, V. Lușșă, *Analiza sporo-polinică a sedimentelor de la Cuina Turcului-Dubova*, *SCIVA* 21, 1, 1970, p. 31–34.
- Schmid 1972 – E. Schmid, *Atlas of Animal Bones, for Prehistorians, Archaeologists and Quaternary Geologists*, New York, 1972.
- Vörös 1980 – I. Vörös, *Zoological and paleoeconomical investigations on the archaeological material of the Early Neolithic Körös culture*, *Folia Archaeologica* 31, 1980, p. 35–64.

ANEXĂ

Specie/Element anatomic	<i>Bos taurus</i>	<i>Bos sp.</i>	<i>Bos/Bison</i>	<i>Sus scrofa</i>	<i>Sus sp.</i>	<i>Sus domesticus</i>	<i>Ovis aries</i>	<i>Capra hircus</i>	Ovicaprine	<i>Cervus elaphus</i>	<i>Capreolus capreolus</i>	<i>Canis lupus</i>	<i>Ursus arctos</i>	<i>Meles meles</i>	<i>Martes sp.</i>	<i>Felis silvestris</i>	<i>Castor fiber</i>	<i>Lepus europaeus</i>	<i>Canis familiaris</i>	Total
Coarne										[10]										[10]
Craniu+Maxilar					4	5			1	4									2	16
Dinți sup.	1	1	1	5	2	4			12	20	3		1				1		12	63
Mandibula					2			1	1	6	4	2		1	8	1			9	35
Dinți inf.	6	4	6	6		2			18	17							1		18	78
Vert. cervicale	1						1		1	1	1								6	11
Vert. toracale				1																1
Vert. lombare				2															1	3
Scapula						2											1		2	5
Humerus							2		1	1					3		1		3	11
Radius				1				1											3	5
Ulna				1		1		1	2	1	1								7	14
Carpian										7	1				3					11
Metacarpian				2			1			1	1				3				14	22
Coxal										1							1		1	3
Femur															3				2	5
Tibia				1		2	1		2						3		1			10
Astragal				5						4										9
Calcaneu				3		2				3			1				1		3	13
Tarsian									1	2	1									4
Metatarsian		2		1					1	2	1		2					1	10	20
Metapod				8	2				6	2	6		1							25
Falanga 1	1	1	1	1	1				2	14	2		1				1			25
Falanga 2	1	1		3					3	4	3									15
Falanga 3	2			3		2				4										11
Total	12	9	8	43	11	20	5	3	51	94	24	2	6	1	23	1	8	1	93	415

Repartiția pe elemente anatomice a resturilor faunistice de mamifere descoperite la Cuina Turcului în nivelul Criș I / Distribution of anatomical elements of mammals from the Criș I level at Cuina Turcului.

Specie/Element anatomic	<i>Bos taurus</i>	<i>Bos sp.</i>	<i>Bos/Bison</i>	<i>Sus scrofa</i>	<i>Sus domesticus</i>	<i>Ovis aries</i>	<i>Capra hircus</i>	Ovicaprine	<i>Cervus elaphus</i>	<i>Capreolus capreolus</i>	<i>Canis lupus</i>	<i>Vulpes vulpes</i>	<i>Ursus arctos</i>	<i>Meles meles</i>	<i>Martes martes</i>	<i>Cf. Mustela putorius</i>	<i>Castor fiber</i>	<i>Canis familiaris</i>	Total
Coarne									(10)										(10)
Craniu+Maxilar				2	1				1			1							4
Dinți sup.			5	1	1			10	15		1		1					6	40
Mandibula	2							1	4					1	1	1	2	3	15
Dinți inf.	5		1					4	14		1			1				9	35
Vert. cervicale						1	1	2	1									6	11
Vert. toracale																		1	1
Vert. lombare	1				1													2	4
Scapula										1									1
Humerus	1			1		1			2					2	3			1	11
Radius				1	1		1	1	2			3			1				10
Ulna			1	1	2			2	1		1	1						2	11
Carpian	1								6	1									8
Metacarpian				1	2	1			6										10
Coxal									1										1
Femur								1	2									1	4
Patela									1				1		1				3
Tibie	1		1	2				1	2									1	8
Astragal	1		1		1				2									1	6
Calcaneu				4				1	4										9
Tarsian	2								3			1							6
Metatarsian					1	2		3	3										9
Metapod				2	1			1										12	16
Falanga 1		1						2	12	3									18
Falanga 2	2		5	1	1		1	1	4				2						17
Falanga 3	2			1	1				6										10
Total	18	1	14	17	13	5	3	30	92	5	3	5	4	4	6	1	2	45	268

Repartiția pe elemente anatomice a resturilor faunistice de mamifere descoperite la Cuina Turcului în nivelul Criș II / Distribution of anatomical elements of mammals from the Criș II level at Cuina Turcului.

Specie/Element anatomic	<i>Bos taurus</i>	<i>Bos sp.</i>	<i>Bos/Bison</i>	<i>Sus scrofa</i>	<i>Sus sp.</i>	<i>Sus domesticus</i>	<i>Ovis aries</i>	<i>Capra hircus</i>	<i>Ovicaprine</i>	<i>Cervus elaphus</i>	<i>Capreolus capreolus</i>	<i>Canis lupus</i>	<i>Vulpes vulpes</i>	<i>Ursus arctos</i>	<i>Meles meles</i>	<i>Martes martes</i>	<i>Felis silvestris</i>	<i>Castor fiber</i>	<i>Lepus europaeus</i>	<i>Canis familiaris</i>	Total
Coarne										[4]											[4]
Craniu+Maxilar				1	2	3														1	7
Dent. sup.	4	1	1	1		1			4	13	1		1							3	30
Mandibula	2	3	3	1					4	3	2				1	1	1			2	23
Dinți inf.				2		3			8	4	1				1					4	23
Vert. cervicale	2																				2
Vert. lombare	3	1		1																	5
Vert. sacrale																		1			1
Scapula																		1			1
Humerus	1					2		3		1	1	1								1	10
Radius	1		2			1				1			1							2	8
Ulna						2				1			1					1		1	6
Carpian									1	2											3
Metacarp				1			1			4				1	1					1	9
Coxal										3			1								4
Femur			1							1											2
Tibia	1								1	5						1			1		9
Astragal	1			1		1			1	7								2			13
Calcaneu	1					2	1														3
Tarsian										2											2
Metatarsian	1			1		1	1			1	1										6
Metapod	2		1	1						1											5
Falanga 1		1								6			1								8
Falanga 2		1				1				2											4
Falanga 3		1				1															2
Total	19	8	8	10	2	18	2	3	19	57	6	1	5	1	3	2	1	5	1	15	186

Repartiția pe elemente anatomice a resturilor faunistice de mamifere descoperite la Cuina Turcului în nivelul Criș III / Distribution of anatomical elements of mammals from the Criș III level at Cuina Turcului.